

Život jako liturgie

Autor: Zuzana Svobodová

Abstract

Life as Liturgy. – The article presents reflections over a human's situation – as one of substantial dependence – and examines ways of accessing this dependence. Author explores the meaning of the expressions overt and covert soul (cf. Jan Patočka), goes on to search for the soul's likeness and its potential of movement, and reveals the human need for relationship. With the example of liturgical space and liturgical action author presents ways to create and care for this constitutive element of life. This is why liturgical space is called educational space by author, and the human is depicted as one who is called beforehand to keep in the process of becoming a living temple – i.e. a place, where the dialogical nature is freely accepted and developed.

Keywords: (Ant)wort, ascholia, dialogue, home (oikos), ekklésia, liturgical area, liturgy, (non)existence, (neg)otium, community, dependence–addiction, ora et labora, open and closed soul, will

Klíčová slova: (Ant)wort, ascholia, dialog, domov (oikos), ekklésia, liturgický prostor, liturgie, (ne)existence, (neg)otium, obecnství, odkázanost–závislost, ora et labora, otevřená a uzavřená duše, vůle

Otevřená duše se vydává, žije nikoli pro sebe samu. Svůj rozvoj nebo potěšení nehledá sama v sobě, ale v úmyslné službě druhým – světu. Nahlédne-li se bytostná odkázanost, nedostatečnost vlastního, nabízejí se dvě základní řešení: Buďto uzavření, konzervace, zabezpečení v tom, co tedy alespoň je nyní k dispozici, co se považuje za vlastní, anebo život v příznání si vlastní nedostatečnosti.

Kdo zvolil první způsob, ten si nezoufá; žije v uvědomění si svého, „má majetek“ – jde o konzervaci *něčeho*, nikoli *toho*, *co chybí*, ale *toho*, *co jest zde* – a tím se zabývá; může být člověkem, jenž má svou práci, které se rád věnuje – avšak: až příliš rád. Alfou i ómegou jsou *jeho* činy, *jeho* majetek, *jeho* výsledky, *jeho* potěšení. Neměnil by. Don Juan a Harpagon v poznání Simone Weilové (1996: 75n). Nechce měnit. Až jednou...

První řešení („konzervace“) je rezignací, stagnací, také smrtí,¹ druhé je životem, pohybem, mnohdy tápavým. Ale život není nikdy černobílý a se smrtí se utkáváme.

Druhé řešení se jeví v první chvíli jako slabošství, pasivita. Vždyť člověk zde jen přijímá, nic nenamítá. Ale v tomto přijetí je souhlas s pravdou, která se ukázala. Proto má naději na skutečný život, protože odpovídá na pravdu jejím přijetím. Necítí se silný, protože je

¹ Srv. Patočka (1999: 145): „Úpadková tendence života, jeho sebezapletení do této monotónní nekonečnosti, je o to nápadnější, čím intenzivnější jsou svody slasti a tlak bolesti. Nikoli tělesno vůbec, ale tělesný život v touze a bolestech, tato připoutanost k bezprostřednímu ukojení je v podstatném ohledu úpadek sám.“

schopen cítit sílu daleko větší, necítí se majetný, ať žije ve skutečné bídě, ať má třeba i nadbytek statků. Pokládá totiž za cenné jen to, co nikdy nemůže vlastnit, o vlastnění ani neusiluje, pokládá za cenné to, že je odkázán. Odkázanost si nemůže člověk dát sám, musí mu být dána. Je to největší dar, jehož dárce bude od té doby hledán, skrze to, co dává, skrze odkázanost. Zvláštní motivování tím, co není zde. Vůle ale snad musí být vždy takto vykloněna, neuzavřena v sobě, aby byla něčím víc, než snahou po sebeudržení (první případ), ale vůlí k-. „Vůle pravdu netvoří, nýbrž nalézá ji.“ (Guardini 1993: 48)

Skrývá se zde nebezpečí ztráty svobody? Nebezpečí závislosti? Lze nalézt zásadní rozdíl mezi odkázaností a závislostí? Odkázanost značí bytostný vztah, tedy vztah bytí zakládající a rozvíjející. Svoboda je zde nedotčena, je však (svobodně – jak jinak) orientována k tušenému zdroji bytí. Závislost je obraz ničení bytí, vzdání se hledání, zůstávání v otroctví – pro egyptské hrnce, z nedostatku – čeho? Závislost je nemoc. Ztráta... odvahy? Odvahy k životu v ne-jasném, ne-zřetelném, ne-čistém prostředí, kde vztahy nejsou průzračné, kde se odpovědnosti lidé teprve učí? Co tu duši uzavřelo? Vždyť její podstatou je život, který, je-li sám sebou, tedy živoucí, je vždy otevřeností – čím je duše uzavřena, co je schopno duši zavřít?

Podstata pohybu je být při díle (en-ergó), nikoli zůstávat na tom svém, co ještě mám zde a nyní, ale být při díle, které se teprve koná, vytváří (creatio continua), být při zrodu, růstu, nemoci i umírání a snad... – být při díle.

Zůstat sám, bez vztahu, který by byl bytostný, znamená ochabnout, snad až ochrnout. Proto odkázanost přijímaná ve vzájemnosti je způsobem, jak – i když sám už nemohu – zůstávám při díle (Ga 6,1–2.9–10). I když sám už nemohu, mohu být posílen druhem a žít neuzavřen – *buďte bližním* (Jb 6,14; Lk 10,36; Ef 4,25.32), existujte (*ex-agein*).

Neexistence je možná – je to tvrdá skutečnost konečného, stvořeného světa. Zažívat neexistenci je možné, lze vnímat uzavřenou duši. Jsou to bolestná setkání, která se jeví jako bezvýhodná, křehké vztahy, v nichž slova nerezonují – *dunící zvon, zvučící kov* (1K 13,1). Ztracenost nejen vzájemná, ale i sobě samým; uzavřená duše je duší, která není doma. Domov je také otevřenost, bez hostů není domova – *Hospodin*. Možná skutečnějším symbolem domova než krb či židle jsou dveře: „Domov“ bez dveří, to je vězení.

Bdění nad vcházením i vycházením, předkové pohřbení pod prahem, svěcení prahů, modlitby při vstupech² – příklady dávného porozumění podstatě domova. *Dveře, dveře, dveře* (zvolání k odchodu katechumenů z liturgického prostoru) – vyčlenění ne-členů, obraz chránění tajemství domova. Každé *zabránění vejít* (nebo vystrčení ze dveří) je nepřijemné, ale může být spasitelné. Posláním domova je také nést tajemství, být tajemstvím. To neznačí prostě *mít před sebou tajnosti*, ale být si vzájemně odkazem ke vždy Přesahujícímu. Je-li možné sdílet řeč takového odpovídání, pak je tento responzorně tvořený prostor svoláním,

² Srv. Gogol (1996: 22). Po ukázání evangeliáře lidu a před přinesením evangeliáře do svatyně královskými dveřmi – hlavního vchodu do oltářního prostoru – pronáší diákon tuto žehnací modlitbu vstupu: „Požehnej, Pane, tomuto svatému vstupu. Požehnán budiž vstup do tvé svatyně v každé době, nyní i vždycky i na věky věků.“ V pravoslavné liturgii mají dvířka a dveře dodnes své nezastupitelné místo. V průběhu liturgie kněz (a diákon) jimi vchází, vychází, znovu odchází, zavírá se, aby zmizel ze zraku věřících, přičemž do shromáždění pronikají jen jeho zpěvy a modlitby, opět vychází... Veškeré toto liturgické jednání je nejen skutečnou přípravou k hostině shromážděné obce věřících, ale také symbolickým jednáním odkazujícím na jednání Boha v dějinách, nejčastěji na činy Ježíšovy.

ekklésíí. Zde, z půdy odpovědi (Antwort), roste slovo (Wort). Službu slovu lze konat jen jako již povolání (z povolání, povoláním) – ekklésía a oikos. Zde je zaměstnání (ascholia, negotium) opakem.

Kde je zaměstnání ascholií, tam se také musí vycházet z domova a nést *starost a tíhu dne* (Mt 20,12): Oramus et laboramus. Právě v tom, že nyní je užita spojka (ora et labora, modli se a pracuj), je rozdělení a – posléze, u někoho navždy (*dokud se nenavrátiš*, Gn 3,19) – vytržení z bytostného celku. Vždyť benediktinské heslo bylo určeno mnichům, a to k pochopení jednoty světa, světa modlitby i práce, nikoli k rozparcelování skutečnosti, větší výkonnosti ve smyslu růstu bohatství řádu. Ano, to vše to *také* přineslo, ale „výchovně-vzdělávacím cílem“ bylo nahlédnutí jednoty, poslušnost stvoření vůči Stvořiteli. Nikoli profesionalizace na jedno, nebo druhé, ale žití jedním i druhým, to je smysl výzvy ora et labora.

Poslušnost, tedy ztišení svého sebe a naslouchání je předpokladem dialogu, který překonává prokletí země (Gn 3,17) – pouhost „zde a nyní“ – a otevírá „nebe“ – „budoucnost“, ne-jasně, ne-zřetelně. Překonat Adamův strach (Gn 3,8–10), nemít (už) proč se bát, uvědomit si, že člověk žije z toho, že jej Bůh vidí (Reinsberg 1996: 33), neskrývat, ale (z)odpovídat (se), když je *slyšet hlas Hospodina Boha procházejícího se po zahradě za denního vánku* (Gn 3,8). Snaha skrýt (se) před Bohem, to je důsledek hříchu, opak: Penuel – Bůh vidí, místo Abrahamova a Jákobova osvědčení, místo zrodu praotce víry (Gn 22,14; 32,30), moment uvědomění si (nahlédnutí pravdy), že Bůh je ten, který vždy vidí. Naše vidění je odvozeno z Jeho vidění. Vševedoucí jako vševidoucí – člověku je dáno nahlížet vždy jen část: I kdyby vylezl na nejvyšší horu světa (horské vz-dělání),³ rozšířil své obzory do krajnosti, přece jen musí žít jen v určitém kraji.

Může procestovat všechny kontinenty, vkročit na Měsíc, pobývat ve vesmíru, přesto neuvidí vše. Hledat své poslání proto nemůže být úkol jen na část života. A také poslední den je alespoň částečně dnem svobodné volby, snad proto je někdy závěr tak těžký, když svoboda je odkázána vytrvat na úrovni vůle (hledat, žít s-jít za nadějí), ale „nikoli snaha, nýbrž velebení jsou tím nejposlednějším“.⁴ Vše, co máme „k dispozici“ – z čeho žijeme –, je v modu naděje. A vše, co můžeme dát na konci svých dnů, je projev velebení, chvály.

***

Není otevřená a uzavřená duše jako systola a diastola? Není otevřenost duše možná právě proto, že je možná i její uzavřenost? (V podobném smyslu, jako mluví Patočka o vzájemném doplňování aspektů péče o duši.)⁵ Není právě proto principem života/pohybu?

³ Palouš 2008: 7, 9–11, 91. Srv. Palouš 2009: 80.

⁴ Guardini 1993: 49. Srv. Palouš 2009: 106n.

⁵ „Péče o duši zasahuje tedy v prvním ohledu celek bytí, za druhé pak stát, podmiňující jeho představbu, a za třetí je sebepoznáním, prohloubením, ovládnutím sebe sama (...) každý ze tří zmíněných aspektů předpokládá oba ostatní, které se navzájem podporují.“ (Patočka 1999: 143) Ona „uzavřenost“ by zde asi byla Patočkova vázanost duše na realitu: „Protože je [duše] však sama na realitu, věcnost, vázána a je její součástí, musí v tomto protitahu překonat i svou vlastní realitu v tom smyslu, že nejen pohlédne smrti do očí, ale uvítá živoucí smrt ve vlastním životě a učiní z ní vehiculum svého sebeporozumění. (...) A právě tato skutečnost, že reálné bytí samo sebe překračuje tím, že se zjevuje, je zkušenost duše.“ (Patočka 1999: 144) Cílem – jak naznačuje Patočka dále – je umění vztahu distance a zároveň odpovědnosti k realitě.

Duše prý ráda putuje⁶ (*za denního vánku*) a poutník prý vychází proto, aby našel ztracený domov, aby obnovil svou bytostnou vazbu (i když to někdy znamená obnovení ve chvíli, když se znovu vrací a *poznává* domov). Zkušenost mi odhaluje paradox: Neudělám-li si čas jít ven, těžko budu vytvářet domov. Ekklésia je také výzva k vyjití a k příchodu, k vytváření obecnství.

Pro křesťanské Řeky je bohoslužba Theia leiturgia. Není to jen liturgie, ale Božská liturgie, Boží služba, nikoli jen služba Bohu – *vždyť co máme, aniž bychom to předem dostali* (1K 4,7)? Východní obřady tak nesou svým názvem podstatu dění, na němž – nezaslouženě, darem – může mít člověk účast, je povoláván (ekklésia) k účasti; negací účasti je lhostejnost, bludné přesvědčení, že patřím jen sám sobě (srv. 1K 6,19n). Leiturgia je slovem pro veřejnou službu (leitós – veřejný, ergon – dílo); vybavit loď, aby se mohla plavit, a lidé tak mohli prodat své zboží, to bylo také příkladem liturgie. Západní církev ve středověku užívala pro křesťanskou bohoslužbu termín munus (povinnost, závazek) nebo officium (služba), později pak missa (mše). Reformátoři hovořili o cultu Dei, humanisté 16. století oživilí termín liturgie i na Západě, a nadále zdůrazňují, že bohoslužba je opus Dei (dílo Boha). (Salajka 1985: 11, 133) *Sami nezmůžeme nic.*

Liturgický prostor východní církve bývá hojně vyzdoben malbami na stěnách a ikonami. Ty odkazují na Trojici, Boží rodinu, světce, biblické postavy, ale často i uctívané rodáky z blízkosti kostela. Postavy bývají často v životních a nadživotních velikostech (přítom se většinou zachovává poměr tak, že obraz je tím větší, čím dále je od účastníka liturgie malba). Při liturgii je tak navozen pocit: I křesťan dneška stojí v domě, kde je obklopen vzory hodnými k následování. Přispívá tomu mimo jiné i barva pozadí maleb – častá přítomnost modré a zlaté. Já, stojící dnes v tomto chrámu, zde jsem podobně jako ti, kteří ve víře již obstáli. Tak je zachována podstata obrazu jako nápodoby vzoru.

Liturgický prostor chce být prostorem výchovným. V obecnství s přítomnými živými i v obrazech vypodobněnými je možné spolu-existovat, nalézat se osloveným a povoláním ke službě. Označení dům Páně, Boží chrám, odkazuje na touhu člověka po takovém místě ve světě, které by vyjadřovalo poznání odkázanosti. Zde, na tomto místě se zpřítomňuje přijetí člověka jako osloveného – zavolaného, povoláného; a nikoli jen k něčemu, ale Někým. Ten, který oslovuje, je „domácí“; zve, nabízí, přijímá, ale také naslouchá. Člověk je v tomto prostoru hostem, ale také tím, kdo je vždy pozván k pobytu. Zvláště patrná je tato podvojnost při cestách v cizině, kdy se „navštěvují“ kostely v „cizích“ městech. Takový prostor je stále něčím ne-naším, ale přesto je nabízeno vejít a poznat i sám sebe blíže. Je to místo dialogu – věřícího s jeho nadějí, responzorních řečí a zpěvů přítomných, i spojení – například v prosbách – s těmi, kteří jsou daleko. Zde se otvírají bolestná místa, věnují slova slibů věrnosti, přijímají velké radosti i prožívají loučení.

Nevíte, že jste chrámem? (1K 3,16; 6,19; 2K 6,16). Stávat se chrámem, který bude také místem dialogu, obecnství, přijetí i loučení, prostorem pro bolesti i vyhlížení naděje, je odkaz člověku. Odkaz, dědictví o něž je třeba pečovat (Gabe und Aufgabe), výzva, zavolání –

⁶ Srv. Palouš (2008: 81): „Hledající nitra, ony duše ‚na cestě‘ (...) Filosofie výchovy, tak jak ji představuje Patočkova reflexe, míří právě k lidské podstatě, základu lidství: lidské je ono ‚bytí na cestě‘, onen šetrný pohyb odstupování a vystupování, pohyb vedoucí k objevu problematického v tom, co se zdálo neproblematickým, k objevu otázky tam, kde vládla předem daná předsudečná odpověď, totiž k dialogickému vydávání počtu z toho, o čem ani v nejmenším nepochybujeme.“

ekklésia – k účastenství celé bytosti na dialogu. Podle Benedikta z Nursie není žádná činnost, která by měla přednost před takovou službou: nihil operi Dei praeponatur.⁷ Romano Guardini ve své studii *O duchu liturgie*, ukazuje, proč je důležité přiznat a zachovávat přednost logu před éthosem, podobně jako připomíná Goethovu pravdu o scestí moderny, když nechal Fausta přeložit slova z Janova prologu *Na počátku byl Čin*, namísto *Na počátku bylo Slovo*.⁸

Dříve než se člověk rozhodne, je osloven. Teprve když vnímá oslovení, stává se sebou. Je chrámem, který je vyvolen ke službě, k obecenství; s dveřmi – k vycházení i ke vcházení.

---

⁷ Dle předmluvy J. Reinsberga, (Guardini 1993: 5).

⁸ Guardini (1993: 45–49). Srv. týž (1992: 21): „...brána uvádí člověka do tohoto tajemství. Říká: ‚...Duše ať je volná! Je to Boží chrám a podobenství tebe samého. Vždyť jsi sám živým Božím chrámem, tvé tělo i tvá duše. Rozšiř jej, učiň jej volným a vysokým!‘ (...) Co by ti pomohl dům ze dřeva a kamene, kdybys nebyl sám živým domem Božím? Co by ti pomohlo, kdyby se brány vysoko klenuly, kdyby se otvírala těžká křídla, ale uvnitř v tobě by se neotvírala žádná brána, a Král slávy by nemohl vejít?“

SEZNAM LITERATURY

GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii*. Velehrad: Refugium, 1996.

GUARDINI, R. *O duchu liturgie*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1993.

GUARDINI, R. *O posvátných znameních*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1992.

PALOUŠ, R. *Heretická škola: O filosofii výchovy ve světověku a Patočkově pedagogice čili filipika proti upadlé škole*. Praha: OIKOYMENH, 2008.

PALOUŠ, R. *Paradoxy výchovy*. Praha: Karolinum, 2009.

PATOČKA, J. *Péče o duši II*. Praha: OIKOYMENH, 1999.

REINSBERG, J. *Probíhejte Jeruzalém a sviťte*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996.

SALAJKA, M. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Blahoslav, 1985.

WEILOVÁ, S. *Dobro, mez a rovnováha. (Výbor ze Sešitů)*. Praha: Mladá fronta, 1996.

(PhDr. Bc. Zuzana Svobodová, Ph.D., absolvovala Husitskou teologickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, Teologickou fakultu v Č. Budějovicích a doktorský program filosofie na UK Pedagogické fakultě v Praze s disertační prací *Nelhostejnost jako náboženská výchova*. V letech 2004–2007 vyučovala etiku a náboženství na École Européenne de Luxembourg. V současné době vyučuje na Teologické fakultě v Č. Budějovicích a na společném pracovišti VOŠ Jabok a UK ETF v Praze. Je lektorkou kurzů dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.)